

„Stílusos és anyagszerű”

Gáborjáni Szabó Kálmán fametszeteihez¹

A Mediárium ez évi első számát a *Visioni d'Italia in 12 xilografie di Gáborjáni Szabó Kálmán* című grafikai album fametszetei illusztrálják. A lapok 1929–31 között születtek, amikor az alkotó a Római Magyar Akadémia ösztöndíjával többször járt Olaszországban. Az eredeti fadúcokról 100 példányban készített, 1939-ben Rómában megjelent mappa reprint kiadása a hagyatékot gondozó Gáborjáni Szabó Péter engedélyével 2007 őszén jelent meg először Magyarországon, 500 példányban, a Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények és a Grafikusművészek Ajtósi Dürer Egyesülete Debrecen gondozásában.

Az olasz kiadói előszóban M. T. Papalardo a következőket írta: „Az itt bemutatott fametszetek a világháború utáni korszak egyik legjelentősebb magyar festője munkásságának egy részét alkotják. Az 1897-ben Debrecenben született Gáborjáni Szabó Kálmán grafikával, mindenekelőtt fametszetek készítésével indult, hogy aztán néhány évvel később érett festőként jelenjen meg. Egyike azoknak, akik a legjobban, leghatásosabban ábrázolják földjük, csendes és féltő szeretettel földhöz ragaszkodó parasztaik, továbbá a zárkózott, szenvedélyes nő meggyötört és merengő lelkét. (...) Érzékeny lelkületével közeledni kívánt hozzánk, középkori városaink költészetét, népünk egyszerű, megfeszített munkával teli életét kevesen érzik át úgy, mint ő. Elhagyott, félreeső és annyira jellegzetes zugok, az élet édes múlása, alázatos emberek és jószágok, vizek és vitorlák, ezek azok, melyek megjelennek Olaszország e szerelmesének gondolatvilágában és képein. Úgy látjuk újra: Perugia, Nápoly, Amalfi, Minori, Taormina, Róma városát és Szent Bartolomeo jellegzetes szigetét, ahogy mi talán sohasem láttuk azokat, de rögtön észrevesszük, hogy – különleges költészettel és rendkívüli líraisággal megelevenítve – így is tekinthetünk rájuk...”

Az olasz kiadó is utalt arra, hogy a művész elsősorban a fametszetek területén vívott ki magának grafikus rangot. Gáborjáni első fametszet sorozata még 1927-ben

¹ Gáborjáni Szabó Kálmán (1897. szeptember 18., Debrecen – 1955. június 19., Budapest) festő- és grafikusművész, a Református Kollégium Tanítóképző Intézetének rajztanára, az Ady Társaság képzőművészeti választmányának tagja születésének 110. évfordulójára művészeti tanácskozással emlékeztek az elmúlt év szeptemberében a Református Kollégiumban, decemberben pedig a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskolán a művészeti oktatás debreceni hagyományairól rendezett szimpózium keretében mutatták be itáliai fametszetsorozatát a Bakoss Tibor Kisgalériában.

jelent meg nyomtatásban Debrecenben – *Jézus életét* 7 lapon mutatta be. 40 exlibrise külön albumban látott napvilágot 1934-ben, két év múlva jelent meg *Parasztok* című, 10 fametszetből álló sorozata. Évszám nélkül adták ki 14 fametszetét *A magyar kultúra tűzhelyei* címmel, 1948-ban újabb 10 munkája jelent meg, és Zelk Zoltán versét illusztrálta tíz lappal 1951-ben. Immár halála után, 1963-ban 27 fametszet és 11 rajz kísérte Tóth Ervin Gáborjáni Szabó Kálmán grafikáit bemutató tanulmányát. Halálának 20. évfordulójára jelent meg a *Tél* című sorozat (13 fametszet), s a művész születésének centenáriuma 1997-ben kiadott, a Masits László művészettörténész által az emlékkiállításához írt tanulmány mellett 24 reprodukcióval találkozhattunk, köztük 9 fametszettel.

Gáborjáni fametsző művészetét a kortárs kritika is kiemelkedőnek tartotta. 1923-ban figyelt fel munkásságára Lyka Károly művészettörténész. Ajánlására kisebb grafikai sorozata került a Szépművészeti Múzeumba, és a könyvjegyeket közreadó 1934-es kiadványhoz is Lyka írt bevezetőt. Ebben a következőket olvassuk (Masits László kiemelésében): „... a két legellentéesebb elemből építi fel képeit: a fehérből és a feketéből. Mind a kettőre éppen az anyag, a fadúc alapvető sajátságai biztatják. Ezért joggal mondhatjuk, hogy könyvjegyei telivér fametszet-stílusúak. Ha (...) rajzolni annyit tesz, mint kihagyni, úgy ez kétszeresen áll a művészi fametszésről. Valóban, a fametsző, ha úgy ismeri anyagát, mint a mi művésznünk, sok mindent hagy el abból, amit a szemlélet nyújt, sokat egyszerűsít, sokat von össze, úgy hogy mintegy tömör kivonatát adja a szemlélt dolgoknak. (...) művészetről van itt szó, amely a lényegyet hangsúlyozza és nem egy adott véletlen esetlegességeit.”

Gáborjáni az 1927 őszén megalakult Ady Társaság választmányi tagjaként aktív részt vállalt a művészeti közéletben, majd egyik alapítója volt 1935-ben a debreceni Ajtósi Dürer Céh; Grafikusok és Grafikagyűjtők Körének is. Az egyesület népszerűsítésére *Magyar Exlibris* címmel negyedéves folyóiratot adtak ki – a lapot G. Szabó felelős kiadóként jegyezte. Ebben maga is közölt ismeretterjesztő cikket a magasnyomásról. Szerinte a fametszés technikájából adódóan a minél kevesebb vonal és folt határozott, formaszertinti kimetszése szolgálja legjobban a művészi kifejezést. „A kép elemeinek: foltnak, vonalnak, fénynek (mint térnek) az adott területen való elhelyezése, kiegyensúlyozása, játéka párosulva, összeolvadva a kép ábrázoló formáival” adhat igazán határozott, szuggesztív hatást, művészi élményt. Gáborjáni maga is megtapasztalta, hogy a fametszés – vonalvezetése révén – a sokszorosító grafikai eljárások közül a legabsztraktabb megoldásokra alkalmas. A vonal, a folt és a fény életét, illetve a tárgyi formákat kell egymással összhangba hozni. „Mint ilyen, teljes kifejezője lehet a leggazdagabb művészi elképzelésnek, ahol a folt, vonal absztrakciója mindig ugyanolyan értékű, mint az ábrázolt tárgyi forma.”

Dr. Berei Soó Rezső a *Magyar Exlibris* hasábjain külön tanulmányban mutatta be a debreceni könyvjegykészítő művészeket – G. Szabó művészetében kiemelte az új tárgyiasságra való törekvést. Tényként rögzítette, hogy bár G. Szabó Kálmán olajfestményeivel is sikereket ért el, „igazi tehetsége, nagysága fametszeteiben nyilvánul meg”. Grafikai munkássága témában, stílusban és technikában egyaránt változatos, a technikai bravúrokat nem ismétlgeti, nem lesz maníros a kifejezése, mert azt mindig az adott érzéshez, gondolathoz alkalmazza. Lássuk tanulmányából Gáborjáni metszeteinek rövid értékelését: „A fekete alaphól a kontúrok, a megvilágított felületek élesen, plasztikusan válnak ki. Biztos és könnyed vonalvezetés, a fény- és árnyfoltok helyes és arányos elosztása, nyugodt, harmonikus, néha szabályos, lezárt kompozíció jellemzik. Nincs felesleges vonal, üres, hiábavaló díszítés, minden s mindig a helyén, így lapjai nyugodt, zavartalan élvezetet nyújtanak.”

1935-ig a grafikai oeuvre két korszakát különítette el. 1930-ig – itáliai tanulmányai előtt – az egyszerű formaadásra, a közvetlen, erős vésésű, festői hatású vonalakra, a fényvilágította foltokra koncentrált a művész, majd egyenes, „karc-éles”, finom vonalakkal, nagy fehér–fekete foltokkal dolgozott, s ehhez a párhuzamos vonalrendszerek, éles sugárkötegek dekoratív elemei társultak, ragyogó fényszínhatásokat érve el velük. Az exlibrisek leírásához ő is Lyka Károly értékeléséből idézett: „Kis lapokon egy-egy ötlet, gondolat szerencsés, tömör megoldása, olykor miniatűr szerű finomsággal. G. Szabó biztosan uralkodik a fametszetben minden téma és minden eszköz felett. (...) Mindig stílusos és anyagszerű, technikáját mindig intuíciói, érzései, expressziói vezetik, így mindig abszolút művészi marad.”

A római mappát kiadó Papalardo, a könyvjegyeket méltató Lyka, az exlibrist és fametszetet népszerűsítő Berei Soó egyaránt felfigyelt Gáborjáni plasztikusan kiváló felületeire, a fény jelenlétének mesteri érzékeltetésére. Papalardo szerint éppen ezzel az árnyékból előtörő tiszta fénnel, a szinte érdes, nyersségével a nézőt első pillanatban meghökkenítő metszéssel éri el a művész, hogy alakjait és az ábrázolt jelenetet kiemelje. A megdöbbentő fényhatások ábrázolásában az olasz kritikus párhuzamot vélt felfedezni G. Szabó képei, freskói és metszetei között, de a grafikai lapok monumentalitására is felfigyelt, hangsúlyozva a perspektíva terén megnyilvánuló kivételes képességeit is: „Mindezt [a nyersen metszett fényhatásokkal való kiemelést] oly módon oldja meg, ahogyan egyébként csak színnel ábrázolhatta volna. Tagadhatatlan, hogy megmarad mindig, a fametszetek esetében is, a freskók festőjének, és alkotó fantáziájában szinte minden megszabású képekben jelenik meg.”

Jegyezzük meg azonban: igaz, hogy egy évvel az itáliai album kiadása előtt készült el Gáborjáni Szabó Kálmán kollégiumi freskósorozata, melyre kritikusa is utalt, a méltatott metszetek azonban hat–nyolc évvel korábban születtek. Nem a freskóáb-

rázolás hatott tehát a grafikákra. Egy korábbi, Gáborjáni Szabó Kálmán ex libriseiről és autonóm grafikai lapjairól írt esszémben a grafikák monumentális hatásának és a monumentális festményeknek a viszonyát éppen a fent megfogalmazottakkal ellentétesen ítélt meg. A nagyszabású ábrázolásra való törekvés ugyanis mindvégig ott élt G. Szabó Kálmán művészi ösztöneiben, így bármilyen technikához, műfajhoz vagy ábrázolási módhoz fordult, megfigyelhető volt alkotásaiban a monumentalitás kifejezésének szándéka.

IRODALOM

BEREI SOÓ REZSŐ: Debrecen exlibris-művészei. *Magyar Exlibris*, 1935, 8–12.

GÁBORJÁNI SZABÓ KÁLMÁN: A magasnyomás. *Magyar Exlibris*, 1935, 2.

LYKA KÁROLY: *Gáborjáni Szabó Kálmán könyvjegyei*. Budapest, 1934. /A Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafikabarátok Egyesülete Kiadványai 2./

MASITS LÁSZLÓ: *Gáborjáni Szabó Kálmán*. In *Gáborjáni Szabó Kálmán emlékkiállítás*. Debrecen, 1997, Déri Múzeum, 5–22.

MASITS LÁSZLÓ: Itáliai képek. *Debrecen*, 2006. IV. 26. 16.

VITÉZ FERENC: Róma és a róma között. 110 éve született Gáborjáni Szabó Kálmán (1897–1955) festő- és grafikusművész. *Néző • Pont*, 2007. 8. sz. 576–583.

Visioni d'Italia in 12 xilografie di Gáborjáni Szabó Kálmán. Arti e lettere ungherese 1. Róma, 1939, Russo Nyomda Művészeti Műhelye. (Reprint kiadás: Debrecen, 2007, Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, Grafikusművészek Ajtósi Dürer Egyesülete Debrecen.)

